

Ulkopolitiikka ja etiikka

Kahden tutkijatyöryhmän toteuttama Ulkopoliitiikka ja etiikka -tutkimushanke tarkastelee laaja-alaisesti ulkopoliitiikan eettisiä ulottuvuuksia niin kansallisten kuin kansainvälisten ja globaalien sidosryhmien näkökulmasta. Ulkopoliitiikka ja etiikka on Ulkoasianministeriön suunnittelu- ja tutkimusyksikön tilaama sektoritutkimushanke. Hanke käynnistettiin keväällä 2004 ja päättyi toukokuussa 2005. Hankkeen pohjalta on tarkoitus julkaista akateeminen oppikirja keväällä 2006.

Kokonaisuus muodostuu kahdesta osahankkeesta. Professori Juha Sihvolan työryhmän aiheena on Kansallinen etu ja moraalit: Ulkopoliitiikan etiikan filosofisia ja teoreettisia ongelmia. Tutkija Minna Jokelan työryhmä tutkii Ulkopoliitiikan ennakoimattomien vaikutusten eettisiä ulottuvuuksia.

Kansallinen etu ja moraalit: Ulkopoliitiikan etiikan filosofisia ja teoreettisia ongelmia

Helsingin yliopiston tutkijakollegiumin johtajan professori Juha Sihvolan johtama työryhmä porautuu tutkimuksessaan kansallisen edun ja kansallisvaltiollisen perinteen filosofisiin ja eettisiin perusteisiin. Perinteisen poliittisen realismin mukaan valtion kansallinen etu nähdään riittävänä perusteena ulkopoliitiikan suunnittelussa ja täytäntöönpanossa. Kosmopoliittisessa traditiossa puolestaan painotetaan maailmanlaajuisia, jakamattomia, kansallisuudesta riippumattomia yksilön oikeuksia ja velvollisuuksia. Globalisaation ja Euroopan yhdentymisen voidaan kuitenkin todeta tehneen kestävämmäksi kansainvälisten suhteiden etiikan perinteisen luokittelun realistisiin/kansallisiin ja kosmopoliittisiin/globalistisiin näkemyksiin.

Professori Juha Sihvola

Helsingin yliopiston tutkijakollegium

Kansallinen etu ja moraalit poliittisen filosofian ongelmana

Professori Eerik Lagerspetz

Turun yliopisto

Julkisuus ja demokratia ulkopoliittisessa päätöksenteossa

Dosentti Pia Letto-Vanamo

Helsingin yliopisto

Kansainvälinen yhteistyö ja kansalliset vaikutukset – näkökulmia oikeudelliseen yhteistyöhön

Akatemiatutkija Niilo Kauppi

Helsingin yliopisto

Eettisyys valtaresurssina: Näkökulmia Euroopan Unioniin eettisenä toimijana

Ulkopolitiikan ennakoimattomien vaikutusten eettiset ulottuvuudet

Turun yliopiston tutkijan Minna Jokelan johtaman työryhmän tutkimuksen aiheena on ulkopolitiikan ennakoimattomat ja odottamattomat vaikutukset. Tarkoitettujen ja toivottujen vaikutusten ohella ulkopoliittisilla toimilla on myös lukuisia tarkoittamattomia ja ei-toivottuja vaikutuksia, jotka ulottuvat toimien kohderyhmän ulkopuolelle. Nykyisessä ulkopoliittisessa toimintaympäristössä eettisesti valistuneen ulkopolitiikan tulisi kuitenkin kyetä ennakoimaan yllättävät sivuvaikutukset. Tutkimuksessa pohditaan, miten Suomen ulkopoliittikkaa olisi kehitettävä vastaamaan globalisaatiosta seuraaviin ulkopoliittisiin haasteisiin.

Tutkija Minna Jokela ja dosentti Markku Oksanen
Turun yliopisto ja Kuopion yliopisto
Eettiset periaatteet ja ulkopolitiikan päätöksenteko

Minna Jokela ja tutkija Riikka Niskakari
Turun yliopisto
Globaali turvallisuus ja Suomi

Tutkija Johanna Valenius
Turun yliopisto
Sukupuoliessentialismi ja rauhanoperaatioiden odottamattomat sukupuolivaikutukset

Markku Oksanen ja Minna Jokela
Oikeutettu sota, interventiot ja ympäristö

2

Tutkimusprofessori Monica Tennberg
Lapin yliopisto
Kansainvälisen ympäristöyhteistyön tarkoitetut ja tarkoittamattomat vaikutukset. Tapaustudkimuksena Luoteis-Venäjä

Juha Sihvola
Professori, johtaja
Tutkijakollegium
Helsingin yliopisto
juha.sihvola@helsinki.fi

Kansallinen etu ja moraalipoliittisen filosofian ongelmana

Artikkelissa erotetaan kolme kansainvälisten suhteiden luonnetta ja ulkopolitiikan tavoitteita koskevaa ajattelutapaa: poliittinen realismi, valtiollisen suvereenisuuden malli ja kosmopoliittisuus. Poliittinen realismi tarkoittaa jyrkässä muodossaan kantaa, jonka mukaan ei ole olemassa valtioiden rajat ylittäviä moraaliperiaatteita ja ulkopolitiikan tavoitteet siksi rajoittuvat kansallisen edun toteuttamiseen kaikin käytettävissä olevin

keinoin. Kahden muun käsityksen mukaan kansainvälisiä suhteita koskevia moraaliperiaatteita on. Valtiollisen suverenisuuden mallin mukaan ne koskevat valtioita, kosmopoliittisen mallin mukaan ensisijaisesti yksilöitä. Artikkelissa analysoidaan tämän luokittelun pohjalta globalisaation aikakauden ulkopoliittikan ongelmia erityisesti Suomen tapauksessa, mutta samalla kiinnitetään huomiota itse luokittelun ongelmallisuuteen ja etsitään sille vaihtoehtoja. Tarkoituksena on osoittaa, että kosmopoliittinen lähtökohta voidaan yhdistää käytännöllisesti tulkittuun realismiin.

Eerik Lagerspetz

Käytännöllisen filosofian professori

Turun yliopisto, filosofian laitos

eerik.lagerspetz@utu.fi

Julkisuus ja demokratia ulkopoliittisessa päätöksenteossa

Hyvin yleisen ajattelutavan mukaan ulkopoliittinen päätöksenteko ei ole eikä sen pidäkään olla kovin demokraattista. Viime aikoina ulkopoliittikkaan on jälleen vaadittu vahvaa johtajuutta. Demokraattisen ulkopoliittikan vastaisia argumentteja on useita, mutta tärkeimmät perustuvat toisaalta asiantuntemuksen vaatimukseen, toisaalta siihen, että ulkopoliittikan harjoittaminen on strateginen vuorovaikutustilanne joka usein asettaa erityisvaatimuksia mm. asioiden salassapidolle ja päätöksenteon nopeudelle. Kummassakin argumentissa on varmasti jotakin paikkansapitävää. Siitä, että päätöksenteon pitäisi olla mahdollisimman demokraattista ei seuraa, että jokaisen päätösprosessin vaiheen pitäisi olla demokraattinen, ts. täyttää avoimuuden ja laajan osallistumisen vaatimukset. Toimivassa demokratiassa sekä päätösten valmistelu että niiden toimeenpano edellyttää asiantuntemusta ja tehokkuutta: nämä takaavat sen että kansa tai sen edustajat voivat tehdä informoituja valintoja selkeästi muotoiltujen vaihtoehtojen välillä, ja että nämä päätökset todella pannaan toimeen.

3

Demokraattisen ulkopoliittikan vastaiset argumentit ovat kuitenkin usein pitemmälle meneviä. Ne näyttävät perustuvan sille olettamukselle, että “kansallinen etu” on jotakin, jonka vain asiantuntijat ja poliittiset johtajat voivat määritellä. Voidaksemme arvioida näitä argumentteja, meidän on selvitettävä, mitä “kansallisella edulla” oikeastaan tarkoitetaan. Tässä tarkastelussa päädytään siihen, että vaikka “kansallinen etu” olisi periaatteessa objektiivinen asia, sen konkreettinen sisältö on kuitenkin normaalisti määriteltävä demokraattisten prosessien kautta. “Kansallinen etu” liittyy viimekätisiin poliittisiin päämääriin, joiden muotoilu ei voi olla pelkkä asiantuntijakysymys. Esityksessä pyritään tarkastelemaan yksityiskohtaisemmin eri näkemyksiä kansallisesta edusta ja niiden suhdetta demokratiaan.

Demokratian ja ulkopoliittisen päätöksenteon keskeinen jännite liittyy päätöksentekoprosessien julkisuuteen. Julkisuus on demokratian kannalta olennaista. On selvää, että ulkopoliittinen päätöksenteko ei kaikilta osin voi olla julkista (esim. turvallisuusyistä). Tietyissä rajoissa kansalaisten ja heidän edustajiensa voidaan katsoa antaneen suostumuksensa siihen, että ulkopoliittisessa päätöksenteossa heiltä salataan tiettyjä asioita. Ongelma on siinä, että rajanveto salaisen ja julkisen välillä jää väistämättä ulkopoliittisten päätöksentekijöiden vedettäväksi. Tämä mahdollistaa salaisen alueen laajenemisen julkisen kustannuksella, ja viime kädessä ulkopoliittikan epädemokraattisten elementtien leviämisen alueelle johon ne eivät kuulu. Suomalaisen ulkopoliittisen

päätöksenteon historia osin havainnollistaa tätä ongelmaa, mutta kylmän sodan aikana se oli epäilemättä ongelma lähes kaikissa demokratioissa. Esityksessä tarkastellaan lyhyesti joitakin konkreettisia esimerkkejä.

Vaikka demokraattisen julkisuuden ja ulkopoliittisen päätöksenteon tehokkuuden välistä ristiriitaa voidaan institutionaalisiin järjestelyin lieventää, ongelma on demokraattiseen päätöksentekoon sisäänrakennettu. Sen kanssa eläminen edellyttää päätöksentekijöiltä ja kansalaisilta demokraattista eetosta, sitoutumista demokratian peruseriaatteisiin.

Pia Letto-Vanamo

dosentti, johtaja

Kansainvälisen talousoikeuden instituutti (KATTI)

Helsingin yliopisto

pia.letto-vanamo@helsinki.fi

Kansainvälinen yhteistyö ja kansalliset vaikutukset – näkökulmia oikeudelliseen yhteistyöhön

Kirjoituksessa tarkastellaan eräitä kansainvälisen yhteistyön lähtökohtia ja vaikutuksia. Huomio kiinnitetään ennen muuta oikeudellista yhteistyötä koskeviin kysymyksiin. Painopiste on Euroopassa, etenkin EU-yhteistyössä. Oikeudellisen integraation ja (1) eurooppalaistamisen (viennin) problematiikka kytetään oikeusvaltio-ideaan ja (2) eurooppalaistuminen kansallisen oikeusjärjestelmän ja kansallisen päätöksenteon perusteiden muutoksiin.

4

EU:n/EY:n toiminnan lähtökohta on (edelleenkin) taloudellisessa integraatiossa, mutta integraation välineet ovat lähes yksinomaan oikeudellisia. 1950-luvulla alkunsa saanut integraatio tuskin olisi ollut mahdollista ilman toisiinsa soveltuvia oikeusjärjestyksiä, ilman samankaltaisia käsityksiä oikeuden roolista ja perusteista. Ja sen jälkeen, ennen kuin uusia jäsenvaltioita on otettu, on niiden oikeudellinen kelpoisuus tarkistettu ja testattu. Oikeudellinen samoin kuin muu yhteistyökelpoisuus liitetään usein kysymykseen oikeusvaltiosta. Niinpä EY-/EU-jäsenyyttä tavoittelevan maan (nyt esim. Bulgarian) on toimivan markkinatalouden lisäksi täytettävä oikeusvaltio-kriteeri. Kysymys on yhteiseurooppalaiseksi väitetyn oikeuskäsityksen ja siihen liittyvän arvoperustan hyväksymisestä. Samalla oikeusvaltio (englanniksi rule of law) on tämän hetken keskeisin suomalainen vientiartikkeli - ainakin kun kyse on yhteistyöstä Kiinan, miksei myös Venäjän kanssa.

Kirjoituksessa pohditaan sitä, onko yhteisten rakenteiden lisäksi todella olemassa tiettyjä poliittis-oikeudellisen ajattelun perusmalleja, jotka kaikesta pluraliteetista huolimatta ovat yhteistä (eurooppalaista) perintöä; Onko olemassa valtiosääntöoikeuden peruskiviä, muun muassa sellaista arvoperustaa, joihin myös tulevaisuuden kehitys voisi nojata. Eurooppalaiset yhteiskunnat ymmärretään rakennetun oikeudellisesti. Poliittinen valta ei voi toimia maagiselta tai karismaattiselta pohjalta eikä puhtaan vallankäytön pohjalta, vaan sen pyrkii aina etsimään legitimitettä ”hyvästä oikeudesta”. Samalla oikeutta ei ole ymmärretty puhtaana valtakäskynä, vaan uskonnollisesti ja eettisesti sidottuna. Hallitsevan vallankin toiminta on ollut sidottu hyveeseen ja yksilön ylittävään yhteishyvään. Vasta valistuksen seurauksena nämä metafysiset oikeuden perusteet

katosivat. Niitä ei enää nimenomaisesti mainittu, mutta ne ovat edelleenkin osa kollektiivista tietoisuutta ja siten vaikutuksellisia. Tämä koskee myös oikeusvaltion ideaa. Siihen liittyvä keskeinen kysymys: kysymys valtiosta ja valtiollisen vallankäytön rajoista on edelleen vaikea. Itse käsite on kuitenkin jäänyt ilman määrittelyä. Kirjoituksessa päädytään korostamaan ns. demokraattisen oikeusvaltion määritelmää, jossa oleellista on vireän kansalaisyhteiskunnan harjoittama vallankäytön kontrolli.

Lopuksi pohditaan oikeuden kansainvälistymisestä aiheutuvia vaikutuksia kansallisessa tasolla: Kansallisvaltion roolin ja aseman heikkeneminen ovat johtaneet pohdintoihin nykyisen oikeuden legitimaatioperustasta ja oikeuslähteiden polysentriasta aiheutuvista haasteista. Oikeuden ja politiikan (politiikkojen) välisen rajan hämärtyminen ja monimutkaistuminen ovat osaltaan johtaneet periaatteisiin, ei siis enää niinkään oikeussäntöihin, perustuvaan argumentointiin sekä eri periaatteiden väliseen punnintaan. Samaan suuntaan on vaikuttanut yhteiskunnan ja sen arvojen (väitetty) fragmentaatio. Samalla näkökulma on vaihtunut valtiollisen sääntelyn tai valtion velvollisuuksien korostamisesta yksilön oikeuksien painottamiseen.

Niilo Kauppi
akatemiaturkija, dosentti
niilo.kauppi@helsinki.fi

Eettisyys valtaressina: Näkökulmia Euroopan Unioniin poliittisena toimijana

Vallan ja legitimiisyyden symbioosi, joka on vallinnut eri muodoissa Euroopassa 1600-luvulta lähtien suvereenin kansallisvaltion muodossa, on nyt muuttumassa. Tilanne on johtanut siihen, että juuri tänään etsitään uusia diskursseja ja käytäntöjä, jotka voivat kuroa umpeen sitä legitimaation kuilua, joka syntyy yhtäältä Euroopan integraation, globalisaation ja teknologisen kehityksen ja toisaalta kansallisvaltion “vetäytymisen” välille. Tässä tilanteessa eettiset normit, jotka normaaliaikoina ohjaavat implisiittisesti poliittis-hallinnollisen toiminnan muotoa ja suuntaa, nousevat eksplisiittisesti keskustelun kohteiksi. Ns. normatiivinen käänne liittyy siihen, että legitimaatiokuilu paljastaa poliittisten instituutioiden symboliset piirteet ja niiden toiminnan riippuvuus ei-tiedostetuista käytännöistä ja erilaisista implisiittisistä periaatteista kuten luottamuksesta.

Tässä tekstissä pyrin arvioimaan uuden eettisen puheen ja perinteisten instituutioiden välisiä potentiaalisia ristiriitoja luotaamalla niitä poliittisia mekanismeja, jotka luovat ja ohjaavat normatiivisuutta vallan resurssina. EU:ta koskevissa teksteissään sekä Jürgen Habermas/Jacques Derrida että Dominique Strauss-Kahn pyrkivät rakentamaan tulevaisuuden EU:ta eettisenä toimijana, “hyvän” tuottajana maailmalle. “Hyvän” määrittelyllä pyritään asettamaan EU:lle poliittisia päämääriä ja poliittisia välineitä sen saavuttamiseksi. Näiden “hyvien” verukkeella ajetaan myös läpi asioita, joita kansalaiset eivät välttämättä suoraan yhdistä edellä mainittuihin “hyviin”. Nämä voivat olla vallansiirtoja tai tavoiteltavien, kollektiivisten päämäärien uudelleenmäärittelyjä. Premissi tälle analyysille on, että normeilla, ajatuksilla ja teorioilla on todellisia

vaikutuksia. Ne eivät ole pelkkiä seurannaisilmiöitä tai kuvauksia, sillä niillä on (tietyn ehdoin) performatorisia vaikutuksia.

Laajempi tutkimusongelma koostuu niiden laadullisten välineiden analyysistä, joilla pyritään sekä luomaan että ohjaamaan globaalia hallintaa. Näitä välineitä ovat mm. eettisyyden ja oikeudenmukaisuuden määritelmät. Miten globaali hallinta kodifioituu eli miten se pyritään “normalisoimaan”? Mitkä valtamekanismit ohjaavat tätä kodifikaatiota?

Tutkija Minna Jokela ja dosentti Markku Oksanen

Turun yliopisto ja Kuopion yliopisto
minna.jokela@utu.fi majuok@utu.fi

Eettiset periaatteet ja ulkopoliittinen päätöksenteko

Ulkopolitiikka on vaikutuksiltaan täsmentymätöntä. Ulkopoliitiikka on itsenäisen toimijan - yleensä valtion - harjoittamaa politiikkaa sen pyrkiessä suhteuttamaan itsensä kansainväliseen ympäristöön. Ulkopoliitiikan piiriin kuuluvat myös sen tässä tarkoituksessa omaan yhteiskuntaan kohdistamat toimet. Sillä on tarkoittamattomia seurauksia, jotka kohdistuvat myös muihin toimijoihin kuin valtioihin. Perinteisesti ulkopoliitiikka on keskittynyt varsin kapea-alaisesti kansallisen turvallisuuden kysymyksiin.

Kansainvälisen politiikan luonne on muuttunut. Ensinnäkin nykyään valtioidenvälisessä politiikassa on mukana myös lukuisia muita merkittäviä toimijoita. Toiseksi valtiot eivät ole “rationaalisia” siinä mielessä, että ne aina tietäisivät, miten niiden on järkevää käyttäytyä. Kansainvälisen politiikan kompleksisuuden ja lukuisien epävarmuustekijöiden vuoksi “kansalliset intressit” määrittyvät politiikan käytännöissä, valtioiden ottaessa selvää käsillä olevasta “ongelmasta” yhdessä muiden toimijoiden kanssa. Sen sijaan että “valtion etu” olisi olemassa “luonnostaan” määritellään se neuvotteluprosessien kuluessa, kun tietoa ongelmasta ja sen monista eri ulottuvuuksista on enemmän. Kolmanneksi “kansallinen etu” ei määräydy enää pelkästään sotilaallisen turvallisuuden perusteella, vaan muun muassa ihmisoikeus-, talous- ja ympäristökysymykset otetaan huomioon. Nykyajan ulkopoliitiikka perustuu aivan erilaiseen käsitykseen toimintaympäristöstä. Käsitystämme todellisuudesta luonnehtii paitsi sosiaalisen todellisuuden niin myös fyysisen todellisuuden komplisoituminen.

6

Ulkopolitiikalla pyritään yleensä saamaan aikaan positiivisia vaikutuksia. Kansainvälinen politiikka on kuitenkin kompleksista. Maailmanpolitiikan monimutkaistumisen vuoksi politiikkatoimien vaikutusten arvioiminen on muuttunut entistä hankalammaksi, koska yksittäisten ongelmien välillä on lukuisia ristikkäisiä kytköksiä. Emme voi tietää esimerkiksi kaikkia jonkin valtion ulkopoliitiikkaan vaikuttavia tekijöitä, mikä aiheuttaa sen, että yhden ongelman ratkaisupyrkimyksillä voidaan vaikeuttaa jotakin toista ongelmaa tai tuottaa kokonaan uusia ongelmia.

Maailmanpolitiikan ongelmat muodostavat suoranaisia ongelmakomplekseja, jolloin yksittäisillä ulkopoliittisilla toimilla voi olla odottamattomia seurausvaikutuksia. Tämänhetkessä maailmassa vallitsee lukuisia epävarmuustekijöitä ja monimutkaisia vuorovaikutussuhteita, jotka tekevät ulkopoliittisten toimien ennakoimattomien vaikutusten arvioimisen erityisen vaikeaksi. Ulkopoliitiikan laadun parantamiseksi myös

niitä pitäisi kuitenkin pystyä arvioimaan. Erityisesti ennakoimattomien vaikutusten synnyttämät eettiset ongelmat edellyttävät vakavaa harkintaa. Humanitaarisen väliintulon välittömänä tavoitteena saattaa olla kansanmurhan estäminen, mutta samalla se saattaa saada aikaan ketjureaktion, jonka seurauksena ympäristö pilaantuu, mikä edelleen aiheuttaa vakavia pitkäaikaisia ongelmia paikalliselle yhteisölle. Niinpä tarvitsemme analyttisiä välineitä ulkopoliittikan arvaamattomien vaikutusten eettisten ulottuvuuksien arvioimiseen.

Entäpä jos hylkäämme ajatuksen, että ulkopoliittikan hyvyttä arvioidaan tarkastelemalla, onnistutaanko sen avulla saavuttamaan asetetut tavoitteet? Sen sijaan tarkastelemme ulkopoliittikan tuottamia yllättäviä ja odottamattomia seurauksia sekä niiden eettisiä ulottuvuuksia. Tässä artikkelissa pohditaan ulkopoliittikan etiikkaa eräiden keskeisten eettisten arvojen ja niiden soveltamista ohjaavien periaatteiden valossa. Ulkopoliittikan kannalta tärkeitä arvoja ovat kansallinen etu, hyvinvointi ja ihmisoikeudet. Arvojen toteuttamista ohjaavat toiminnalliset periaatteet, kaksoisvaikutuksen periaate ja varovaisuuden periaate, jotka luovat perustan eettisesti valistuneelle ulkopoliittiselle päätöksenteolle. Toiminnallisiin periaatteisiin liittyvät myös ne periaatteet, miten ulkopoliittikassa eettisesti kestäviä päätöksiä tehdään. Tämä lista arvoista ja periaatteista ei luonnollisestikaan ole tyhjentävä. Artikkelissa pohdimme myös, mitä on ulkopoliittikka globalisoituneessa maailmassa.

Minna Jokela ja tutkija Riikka Niskakari

Turun yliopisto

minna.jokela@utu.fi riikka.niskakari@utu.fi

Globaali turvallisuus ja Suomi

Suomen ulkopoliittikka on muuttunut merkittävästi kylmän sodan päättymisen jälkeen. Aikaisemmin ehkä pidättyväinenkin puolueeton Pohjoismaa on nyt osa Euroopan unionia, jonka ulkopoliittisen päätöksentekojärjestelmän mukana se nyt toimii. Suomen ulkopoliittikka on siis eurooppalaistunut. Suomi ei enää ota kantaa maailmanpolitiikan kysymyksiin yksin, vaan se muodostaa kannanottonsa EU:n ulkopoliittisen päätöksentekojärjestelmän osana. Eurooppalaisen ulottuvuuden seurauksena Suomen ulkopoliittikalla on globaali ulottuvuus - unionin osana se ottaa kantaa aikaisempaa useampiin maailmanpolitiikan kriiseihin, ongelmiin ja muihin kysymyksiin. Globalisoituminen ja eurooppalaistuminen ovat siis samanaikaisia ja limittäisiä ilmiötä.

Kansainvälisen politiikan muutokset ovat muuttaneet myös käsitystämme turvallisuudesta, jolloin myös kansainvälisen turvallisuuden tutkimusta on tarkasteltava uudesta näkökulmasta. 2000-luvun alun turvallisuuskysymykset ovat luonteeltaan globaaleja, minkä vuoksi niitä ei kannata tarkastella perinteisessä valtiokeskeisessä kansallisen turvallisuuden kehyksessä. Tässä artikkelissa tarkastelemme Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa, jota leimaavat kylmän sodan päättymisen jälkeisten epävarmuuksien huomioon ottaminen ja globaalit turvallisuusongelmat - terrorismi, alueelliset konfliktit, joukkotuhoaseiden leviäminen sekä hajoavat tai heikot valtiot - ongelmien komplisoituminen sekä globalisoituminen. Maailmanlaajuiset ongelmat ja niin sanotut uudet uhkat ovat keskeisessä asemassa Suomen ulkopoliittikassa. Jäsenyys maailmanpoliittista rooliaan kehittävässä Euroopan unionissa on osaltaan muuttanut Suomen ulkopoliittikkaa.

Artikkelissa kysymme, miten Suomi on määritellyt maailmanpolitiikan turvallisuusongelmat, epävarmuudet ja riskit 2000-luvun alussa, mitkä kysymykset ovat keskeisiä, miten maailmanpolitiikan monimutkaistuminen ja siitä seuraavat epävarmuudet on otettu huomioon Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikassa, millaisia ratkaisuja maailmanlaajuisten turvallisuusongelmien katsotaan edellyttävän ja miten Suomi määrittää Euroopan unionin roolin maailmanpolitiikassa.

Kysymys ulkopoliitiikan eettisyydestä tai eettisestä ulkopoliitikasta on tullut keskeiseksi. Ulkopoliitiikka, jolla on eettisiä ulottuvuuksia, nostaa monia kiinnostavia – sekä käytännöllisiä että käsitteellisiä – ongelmia. Millaista on eettinen ulkopoliitiikka? Miten kansallisen edun ja etiikan ongelmia tulisi ratkoa? Millaisia eettisiä kysymyksiä ulkopoliitiikan päätöksentekijät joutuvat kohtaamaan? Millaisia välineitä heillä on niiden ratkaisemiseksi? Miten tehokkaasti he näitä välineitä käyttävät? Ovatko jotkin valtiot tai muut kansainväliset toimijat ottaneet ulkopoliitiikassaan muita paremmin etiikan huolenaiheita, ja millaisia ongelmia ne ovat tässä kohdanneet? Euroopan unionia kohtaan on kohdistunut paljon odotuksia, koska sitä on pidetty kansainvälisessä politiikassa toisenlaisena toimijana, jonka ulkopoliitiikassa myös etiikalla on ollut merkitystä. Siitä on kehittynyt globaalia rooliaan hakeva toimija, jota kohtaan erityisesti globaalin turvallisuuden kysymyksissä on katseita käännetty.

8 Globaalia turvallisuutta pyritään hahmottamaan etupäässä niiden globaaliongelmien kautta, jotka uhkaavat 2000-luvun turvallisuusympäristössä – turvallisuuden määrittelemisen on siis ongelmakeskeistä. Turvallisuuden globalistuminen tarkoittaa myös sitä, että turvallisuus ei ole enää valtiokeskeistä. Globaali turvallisuus huomioi paitsi sen, että turvallisuusuhkat voivat olla ei-valtiollisten toimijoiden luomia, myös sen, että globalisoituvassa maailmassa valtio ei voi olla toimija, johon turvallisuus yksinomaan kohdistuu. Globaali turvallisuus ei korvaa kansallista turvallisuutta eikä väitä perinteisten valtioidenvälisen uhkien jääneen historiaan. Itse asiassa globaali turvallisuus edellyttää vahvoja valtioita ja näiden yhteenliittymiä, sillä kompleksisessa ja epävarmassa maailmanpolitiikassa turvallisuusuhkien tehokas hallinta on mahdollista ainoastaan, kun kaikki tärkeimmät valtiot osallistuvat siihen. Sotilaallisten keinojen merkityksen suhteellinen väheneminen vaikuttaa siihen, että EU:n rooli globaalissa turvallisuudessa tulee mitä ilmeisimmin korostumaan. EU on kuitenkin vasta hakemassa rooliaan maailmanpolitiikassa ja turvallisuuspolitiikkaansa kehittäessään se saattaa olla luopumassa roolistaan “siviilivaltana” - rauhanomaisesta vaihtoehdosta.

Tutkija Johanna Valenius

Turun yliopisto

johanna.valenius@utu.fi

Sukupuoliessentialismi ja rauhanoperaatioiden odottamattomat sukupuolivaikutukset

Naisjärjestöjen vaikutuksesta YK alkoi 1990-luvulla kiinnittää julkilausumissaan huomiota naisten rooliin konflikteissa ja rauhanprosesseissa, ja nykyään järjestö pitää tärkeänä sukupuolisensitiivisyyttä ja sukupuoliajattelun valtavirtaistamista rauhanoperaatioissa. Sukupuolisensitiivisyyttä toteutetaan kahdenlaisilla toimenpiteillä. Ensinnäkin operaatioiden henkilökunnan sukupuolijakaumaa pyritään tasapainoittamaan kaikilla tasoilla ja toiseksi sukupuoliajattelun valtavirtaistaminen

pyritään saamaan osaksi operaatioiden toimintaa. Lopullisena tavoitteena on naisten ja miesten välinen tasa-arvo.

Tässä artikkelissa tarkastellaan valtavirtaistamista käsitteleviin YK:n dokumentteihin (erityisesti päätöslauselma 1325 (2000)) ja rauhanoperaatioihin sisäänrakennettuja käsityksiä sukupuolesta ja niistä seuraavia odottamattomia sukupuolivaikutuksia. Tarkastelun kohteena on erityisesti sukupuoliajattelun valtavirtaistaminen: millaisia käsityksiä miehistä ja naisista valtavirtaistamisessa tuotetaan; mitä valtavirtaistamisella pyritään saavuttamaan; mitä vaikutuksia valtavirtaistamisella on.

Valtavirtaistamista korostavasta päätöslauselmasta ja julkilausumista huolimatta retoriikan ja käytännön toimien välillä on ero, sillä naisten osuus rauhanoperaatioiden kaikilla tasoilla on edelleen pieni. Suurin ongelma ei ehkä kuitenkaan ole ero julistuksien ja käytännön välillä, vaan siinä voivatko kansainvälisyyden ja valtioiden välisen voimapolitiikan välissä tasapainoileva YK ja sen jäsenvaltiot edes tehdä mitään muuta kuin tarjota teknisiä parannuskeinoja. Sillä, että naisjärjestöt ovat saaneet 'sukupuolen' mukaan YK:n julkilausumiin, on ollut ristiriitaisia vaikutuksia. On ollut saavutus sinänsä, että kansainvälisessä organisaatiossa on huomattu kuinka sodilla ja muilla konflikteilla on sukupuolispesifejä seurauksia. Saadakseen sukupuolen mukaan naisjärjestöt ovat joutuneet vakuuttamaan YK:n, kuinka valtavirtaistaminen auttaa organisaatiota täyttämään tehtävänsä paremmin. Näin huomio kiinnittyy rauhanturvajoukkojen sotilaisiin ja operaatioiden siviilihenkilöstöön eikä niihin, joihin toiminta kohdistuu. Toisin sanoen 'sukupuoli' ja sen valtavirtaistaminen ovat välineitä, joilla YK pyrkii ennen kaikkea tehostamaan omaa toimintaansa.

Rauhanoperaatiot edustavat sellaista käsitystä maailmasta, jossa ongelmat ovat helposti havaittavissa ja asiantuntijoiden ratkaistavissa. Näin ollen ongelmana nähdään esimerkiksi naisten vähäinen osuus rauhanneuvotteluissa, jälleenrakennusprosesseissa ja rauhanoperaatioiden henkilöstössä Vastauksena ongelmaan pidetään naisten osuuden kasvattamista. Tätä liberaalifeminististä 'lisää naisia ja sekoita' –lähestymistapaa (add women and stir) on kritisoitu feministisessä tutkimuksessa siitä, että siinä ei mennä tarpeeksi pitkälle, vaan siinä oletetaan naisten pelkän läsnäolon ja osallistumisen muuttavan hierarkisoivia käytäntöjä ja lopulta johtavan miesten ja naisten väliseen tasa-arvoon. Lisääminen ja sekoittaminen ei kuitenkaan puutu sukupuolten välisiin valtahierarkioihin ja yritä muuttaa niitä hierarkisoivia rakenteita, joihin naisia ollaan lisäämässä. 'Lisää naisia ja sekoita' myös essentialisoi ja totalisoi naiseuden ja naisten kokemukset ikään kuin biologinen naiseus olisi riittävä kriteeri naisten kokemusten esilletuomiseksi. Silloin ei huomioida naisten välisiä taloudellisiin, sosiaalisiin, alueellisiin ja etnisiin tekijöihin perustuvia eroja poliittisissa tavoitteissa.

YK:n dokumenteissa ja rauhanoperaatioiden käytännöissä naiset nähdään yhtäältä ennen kaikkea uhreina (sodan, barbaarisen kulttuurin, prostituution ja naiskaupan uhreina), ja heidän toimijuutensa jää näkymättömäksi. Myös miesten uhrius jää huomaamatta. Toisaalta rauhanturvaajanaisilla katsotaan olevan miehiin sivilisoiva ja "hypermaskuliinisuutta" vähentävä vaikutus. YK:n dokumentteihin ja rauhanoperaatioiden käytäntöihin sisäänrakennettu käsitys sukupuolesta on siis dualistinen ja essentialistinen, jolloin naisista ja miehistä tulee homogeenisiä ryhmiä. He eivät ole yksilöitä, toimijoita. 'Sukupuolen' ymmärtäminen miesten ja naisten välisenä erona ja naisten erityisyytenä on kaventanut mahdollisuuksia rakentavaan kritiikkiin. 'Sukupuolesta' on tullut ainoastaan YK:n sisäisten ongelmien ratkaisun väline, joka voidaan lisätä olemassa oleviin rakenteisiin ilman, että näitä rakenteita millään tavalla

kyseenalaistetaan. Kysymykset kuten ovatko sotilaat parhaita rauhanturvaajia, ovatko operaatiot yksi imperialismin tai kolonialismin muoto, mitä 'rauhalla', 'turvallisuudella' tai 'naisella' tarkoitetaan ja essentialisoiko YK:n eetokseen kuuluva liberalismi ja universalismi eroja jäävät kysymättä. Dokumenteissa ei myöskään pohdita militarisaatioon ja maskuliinisuuksiin liittyviä kysymyksiä

Toimenpide-ehdotuksia

1. Valtavirtaistamisen yhteydessä olisi nähtävä, että 'sukupuoli' koskee myös miehiä. Myös miehet voivat olla sotien ja konfliktien uhreja sukupuolensa takia (gendercide ja gender-based violence)
2. Naisia ei pidä nähdä ainoastaan uhreina, vaan myös toimijoina, jotka pystyvät vaikuttamaan omaan elämäänsä. On myös huomattava, että naiset eivät ole homogeeninen ryhmä, vaan naisten välillä ja heidän poliittisissa tavoitteissaan on eroja
3. Suuri haaste on siinä, miten ottaa huomioon kaksi edellä mainittua kohtaa ilman että tekee naisten kokemukset jälleen kerran näkymättömiksi. Yksi keino välttää naisten kokemusten mitätöinti on valtavirtaistamisen yhteydessä määritellä uudelleen ne ongelmat, joiden ratkaisuun valtavirtaistamista käytetään. Ongelma ei ole yksinomaan naisten vähäinen osuus rauhanneuvotteluissa, jälleenrakennusprosesseissa ja rauhanoperaatioiden henkilöstössä, vaan ennen kaikkea naisia syrjivissä maskuliinisissa rakenteissa.

Markku Oksanen ja Minna Jokela:

Oikeutettu sota, interventiot ja ympäristö

10

Vaikka Suomen tekemä humanitaarinen väliintulo näyttää varsin epätodennäköiseltä tulevaisuudenkuvalta, joudutaan myös Suomessa keskustelemaan asiasta, koska kannanotto kansainvälisen oikeuden kannalta tärkeisiin toimenpiteisiin on väistämätöntä. Humanitaarisen intervention oikeutuksesta käydään laajaa keskustelua kansainvälisessä oikeudessa, politiikan tutkimuksessa ja filosofiassa. Tämä keskustelu on pitkälti Irakin sodan ja Kosovon intervention motivoimaa.

Vaikka ympäristöetiikasta on tullut erittäin suosittu etiikan tutkimuksen osa-alue, ei sodankäynnin vaikutuksia ole ympäristöetiikassa juurikaan tarkasteltu. Kirjallisuus jakaantuu karkeasti kahteen osaan: sodankäynnin ja väliintulojen eettisyyttä ja oikeutta käsitteleviin sekä sodankäynnin ympäristövaikutuksia käsitteleviin julkaisuihin.

Tämä tematiikka on moraalifilosofisesti lähes kartoittamaton kortti; keskustelua siitä, miten sotilaallisia toimenpiteitä voidaan arvioida ympäristöeettisestä näkökulmasta ei käytännössä näytä käytävän. Kuitenkin jos ympäristönäkökohdat nostetaan esille, herää monia mielenkiintoisia kysymyksiä sekä sodan oikeutuksesta että sotilaallisten toimenpiteiden sopivasta luonteesta. Esimerkiksi onko koskaan oikeutettua nimenomaan ympäristösyihin vedoten pidättäytyä sotilaallisista toimenpiteistä?

Artikkeli tarkastelee interventioiden – tarkemmin humanitaaristen interventioiden – oikeutusta. Kysymys on samalla sodan oikeuttamisesta. Humanitaarisen intervention määritelmä riippuu siitä, painotetaanko moraalisia, humanitaarisia syitä interventioon

ryhtymiselle vai arvostetaanko enemmän intervention tuottamia positiivisia lopputuloksia kuten inhimillisen kärsimyksen vähentämistä. Humanitaarisia interventioita herännyt epäily, puolustetaan aina moraalisisilla syillä. Esimerkiksi Peter Singer väittää, että jos humanitaarisella interventiolla voidaan vähentää kärsimystä enemmän kuin sillä tuotettaisiin vahinkoa, voi olla väärin jättää interventio tekemättä. Toinen argumentti humanitaaristen interventioiden puolesta on, että valtioiden rajat eivät ole moraalisesti merkityksellisiä, koska kaikkia ihmisiä sitovat yhteisestä ihmisyydestä seuraavat velvollisuudet toisia kohtaan.

Turvallisuuspolitiikalla on ennakoimattomia vaikutuksia myös muille kuin sotilaallisen turvallisuuden sektorille. Suhtautuminen sodan käynnin kustannuksiin on muuttunut ja siksi on ryhdytty arvioimaan esimerkiksi sotien ympäristövaikutuksia, joita on UNEP on Pekka Haaviston johdolla arvioinut sekä Balkanilla että Afganistanissa. Artikkelissa pohdimme sotien ympäristövaikutusten eettisiä ulottuvuuksia.

Tutkimusprofessori Monica Tennberg
Lapin yliopisto

Kansainvälisen ympäristöyhteistyön tarkoitetut ja tarkoittamattomat vaikutukset. Tapaustutkimuksena Luoteis-Venäjä

Kansainvälistä ympäristöyhteistyötä on tehty Luoteis-Venäjällä jo toistakymmentä vuotta. Nykyisin yhteistyöhön osallistuu suuri joukko poliittisia toimijoita sekä rahoittajia että käytännön projektien toteuttajia. Syksyllä 2004 lähetimme kyselykaavakkeen länsimaisille ja venäläisille projektitoimijoille Luoteis-Venäjällä. Kyselimme kokemuksia yhteistyöstä ja sen vaikutuksista. Kyselyn vastausprosentti on varsin alhainen (50 vastausta), joten tuloksia voidaan mielestämme korkeintaan suuntaa-antavina.

Tarkastelen kyselytutkimuksen tuloksia konstruktivisen kansainvälisten suhteiden teorian valossa. Konstruktivismi korostaa normien merkitystä kansainvälisissä suhteissa. Sosiaaliset normit ovat sosiaalisesti tuotettuja ja jaettuja kansainväliseen ympäristöyhteistyöhön osallistuvien kesken. Yhteistyötä ohjaavien kansainvälisten normien legitiimiyys riippuu paljon prosessista, jossa ne ovat muodostuneet. Kansainväliset ja kansalliset normit eivät välttämättä vastaa toisiaan. Kansainvälisten normien paikalliset tulkinnat riippuvat niiden sopivuudesta kansallisiin normeihin ja valtarakenteisiin. Tästä ristiriidasta voi syntyä varsin epätoivottuja tilanteita. Onkin herännyt epäily, ettei kestävän kehityksen kansainvälinen normi toimi venäläisessä kontekstissa. On myös mahdollista, että kestävän kehityksen normista tehdään oma erityinen venäläinen tulkinta, joka ei välttämättä vastaa länsimaista alkuperää olevaa käsitystä siitä, mitä se tarkoittaa.

Kyselyaineiston perusteella näyttäisi siltä, että projekteilla on ollut merkitystä kestävän kehityksen edistämiseksi erityisesti tietotason parantamisessa, ympäristötietoisuuden lisäämisessä ja ympäristö- ja talousnäkökohtien tasapainottamisessa. Kaikkein vähiten projekteilla näytti olevan yhteyttä poliittisen turvallisuuden, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kehittämisen, terveystilanteen parantamisen tai paikallisen kulttuurin ja tapojen vahvistamisen kannalta. Projektit ovat mahdollistaneet ajatusten ja kokemusten vaihdon, verkostoitumisen sekä tiedon ja informaation lisääntymisen.

Lisäksi niillä on ollut positiivista vaikutusta sekä ympäristön tilaan että ympäristötietoisuuteen. Jonkin verran vastaajien mielestä projekteilla on ollut merkitystä taitojen parantamisen suhteen. Lisäksi vastauksissa raportoidaan projektien negatiivisia vaikutuksia, mutta tällaiset vastaukset ovat yksittäisiä. Negatiivista vaikutusta projekteilla on ollut sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen, ajatusten ja kokemusten vaihtoon, tietoon ja informaatioon, taitoihin sekä kommunikaatioon. Projektien johtajista valtaosa katsoi, että projekteilla oli konkreettista merkitystä ja niiden vaikutus oli määrältään odotetun kaltainen. Samat suhteet näkyvät vastauksissa, joissa tarkasteltiin yhteistyön hyödyn jakautumista osallistujien kesken. Valtaosa katsoi yhteistyöprojektien hyödyttävän sekä venäläistä että länsimaista osapuolta. Neljännnes arvioi venäläisten osapuolten hyötyvän yhteistyöstä enemmän kuin länsimaisen osapuolen.

Konstruktivistit korostavat vuorovaikutusta eri toimijoiden kesken ja sitä kautta syntyvän yhteistyön dynamiikkaa. Säännöt ja normit luovat puitteet, joissa yksittäiset toimijat arvioivat oman tilanteensa, roolinsa sekä toimintamahdollisuutensa. Tämä näkökulma korostaa toimijoiden sosiaalistumista tiettyihin rooleihin ja toimintatapoihin sekä rutiinien, sääntöjen ja instituutioiden merkitystä kansainvälisessä yhteisössä. Keskeinen kysymys on, kuinka yhteisön luominen onnistuu rakentamalla sekä yhteistä identiteettiä että kuulumisen tunnetta.

Yleisesti ottaen vastaajat luottivat varsin paljon sekä yhteistyöhön yleensä, kumppaneihinsa sekä projekteihinsa. Täyttä luottamusta nauttivat yleisimmin kumppanit. Yleensä yhteistyöhön luotettiin paljon. Projektia kohtaan arvioitiin kaikkein eniten luottamusta vain "jonkin verran", vaikka suurin osa arvioi luottavansa projektiinsa paljon. Projektien johtajilta kysyttiin myös kokemuksia epäluottamusta aiheuttaneista tapahtumista ja siitä mihin tahoihin ne liittyivät. Projektien johtajat ilmoittivat eniten epäluottamusta aiheuttaneita tapahtumia yhteyksissä rahoittajiin. Sen lisäksi epäluottamusta aiheuttaneita ongelmia oli ollut sekä länsimaisten että venäläisten toimijoiden kanssa lähes yhtä paljon. Ongelmia oli ollut hieman enemmän julkisten organisaatioiden kanssa kuin yksityisten kanssa. Suurin osa vastaajista katsoi, että yhteistyö edisti huomattavasti kansainvälisten ja alueellisten toimijoiden välistä verkostoitumista. Hieman vähemmän arvioitiin yhteistyön edistävän alueellisten ja kansallisten toimijoiden välistä verkostoitumista. Selkeästi vähemmän arvioitiin yhteistyön edistävän päättäjien ja rahoittajien välistä verkostoitumista tai julkisten ja yksityisten toimijoiden välistä verkostoitumista.

Konstruktivistit ovat sitoutuneet sosiaalisen oppimisen ja vuorovaikutuksen ideaan. Oppiminen sitoo toimijat ja normit toisiinsa: normeilla tulee olla kantajansa ja toteuttajansa. Kansainvälisessä ympäristöyhteistyössä korostetaan positiivisten, yleensä liberaalien arvojen oppimista, mutta oppimista voi tapahtua epätoivotulla tavalla, yllättäviin suuntiin. Tämän vuoksi harkinta on myös tarpeen kansainvälisen ympäristöyhteistyön kehittämisessä. Hyvillä pyrkimyksillä voi olla myös epätoivottuja vaikutuksia. Kansainvälisen ympäristöyhteistyön osallistujat ovat vastuussa sekä toimintansa sopivuudesta että sen vaikutuksista.